

Koulutus ja hyvinvointipuutteet

MIKKO ARO

Johdanto

Suomen koulutusrakenne on kääntynyt pääläelle noin kolmessa vuosikymmenessä. Tällä hetkellä vähintään keskiasteen suorittaneiden osuus on kutakuinkin sama kuin perusasteen varaan jääneiden osuus oli 1970-luvulla, noin kaksi kolmannesta aikuisväestöstä. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneestä väestöstä kasvoi vuosien 1975–2006 välisenä aikana 11 prosentista 26 prosenttiin. Samanaikaisesti perusasteen varaan jääneiden osuus laski 69 prosentista 36 prosenttiin. Nuorissa ikäryhmässä muutos on ollut vielä huomattavasti suurempi, 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä perusasteen jälkeistä tutkintoa suorittamattomien osuus oli vuoteen 2006 mennessä tippunut 14 prosenttiin. (Tilastokeskus 2008, 21–23.)

Koulutukseen liittyvää julkista keskustelua ja poliittista päätöksentekoa on hallinnut inhimillisen pääoman teorian näkökulma. Koulutuksen nähdään lisäävän sekä yksilöiden että kansakuntien menestymisen mahdollisuuksia. Poikkileikkaustarkasteluissa koulutuksen vaikutukset ovatkin lähes yksinomaan positiivisia: korkeasti koulutettujen palkkataso on keskimäärin selvästi korkeampi kuin vähän koulutetuilla (Havén 1998; Asplund & Maliranta 2006), korkeakoulututkinnon suorittaminen ja ylemmän toimihenkilön asema ovat vahvassa yhteydessä keskenään (Melin 1999; Aro 2003), vähäinen koulutus on yhteydessä toimeentulotukiasiakkuuteen (Ritakallio 1991 & 1994; Airio & Niemelä 2002, 223–224), korkea koulutus vähentää huomattavasti köyhyysriskiä (Heikkilä 1990; Ritakallio 1994) ja perusasteen koulutetuilla myös toisen polven köyhyys on huomattavasti yleisempää kuin muilla (Airio & Niemelä 2002, 221–222).

Inhimillisen pääoman teorian näkökulma ei kuitenkaan huomioi koulutuksen arvon suhteel-

lisuutta. Yksittäisen tutkinnon arvo työmarkkinoilla on riippuvainen sillä saavutettavasta sijainnista väestön koulutushierarkiassa, johon koulutustason nousu vaikuttaa suoraan. Tämä on keskeinen ajatus *job competition* -mallissa, joka voidaan suomentaa työpaikkakilpailuksi. (Thurow 1975; Hirsch 1977; ks. myös Nätti 1985.) Teoria korostaa koulutuksen arvon suhteellisuutta – sama absoluuttinen koulutustaso voi olla suhteelliselta arvoltaan erilainen, riippuen ajasta ja paikasta, koska sijainti koulutusjakaumassa on riippuvainen muiden ihmisten koulutustasosta. *Job competition* -mallissa muodollinen koulutus nähdään keskeisenä signaalina työnhakijoiden kyykykyydestä tai tuottavuudesta, josta työnantajien on vaikeaa saada suoraa tietoa (ks. Arrow 1973, 194–195). Taustaoletuksena on lisäksi se, että ihmiset pyrkivät aina korkeimpaan mahdolliseen sosioekonomiseen asemaan, johon heidän käytettävissä olevien resurssiensa avulla on mahdollista päästä. (Thurow 1975, 76–97.)

Job competition -mallin oletuksia voidaan kritisoida useastakin näkökulmasta. Kaikki koulutuksen vaikutukset eivät ole tietenkään pelkästään suhteellisia. Koulutuksen antamat henkiset voimavarat ovat yksilön käytettävissä olevia resursseja riippumatta yleisestä koulutustasosta. Esimerkiksi elämänhallinta ei ole sellainen niukka hyödyke, josta yksilöiden tarvitsisi kilpailla keskenään. *Job competition* -mallin oletuksia voidaan kritisoida myös siitä, että ne yksinkertaistavat todellisuutta. Hyvän elämän malleja on monenlaisia, ja ihmisten tavoitteet ovat erilaisia. Työasenteissa on selviä eroja esimerkiksi sukupuolen ja sosiaalisen taustan mukaan (esim. Siurala 1994; Ervasti 1999; Aro 2000), eivätkä kaikki varmastiakaan aktiivisesti pyri korkeimpaan mahdolliseen asemaan. Tämä ei kuitenkaan välttämättä kumoaa edellä mainittua teesiä, koska käytettävissä olevat resurssit määräävät pitkälti jo sen, mihin itsel-

lä katsotaan ylipäättään olevan mahdollisuuksia. Kuten esimerkiksi Markku Vanttajan (2002) tutkimuksessa käy ilmi, erityisesti sosiaaliselta taustaltaan vähäosaisimmat saattavat asettaa itselleen matalampia tavoitteita, kuin mikä objektiivisesti arvioiden olisi mahdollista rajoittaen näin itse omia mahdollisuuksiaan.

Job competition -mallin perusteella ylimpien koulutusasteiden laajeneminen vaikuttaa siten, että kaikkien koulutustasojen keskimääräinen sijainti tippuu. Kun korkeasti koulutettuja on niin paljon, että osa heistä joutuu hakeutumaan alempiin asemiin, he syrjäyttävät vähemmän koulutetun työvoiman edeltään. Heikoimmassa asemassa ovat teorian mukaan kaikkein vähiten koulutetut, jotka työntyvät tällöin työvoimareserviin tai kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle. Koulutusekspansio ja muodollisen koulutustason nousu on kiistaton tosiasia. Epäselvyyttä ei ole myöskään siitä, että vähiten koulutettujen poikkeavuus *tilastollisessa* mielessä on kasvanut, kun vähintään keskiasteen koulutuksesta on tähän päivään mennessä tullut jo normi nuorissa ikäluokissa (Suikkanen & al. 2002, 117). Aina tulee olemaan niitä, jotka jäävät alemmalle koulutustasolle tai kokonaan ilman oppivelvollisuuden jälkeistä koulutusta, ja myös niitä, joilla oppivelvollisuuskoulukin jää loppuun suorittamatta. Kun yhä suurempi osuus kustakin ikäluokasta integroidaan koulutusyhteiskuntaan ja yhä korkeammille koulutus-tasolle, matalasti koulutettujen ja kouluttamattomien elintila käy yhä ahtaammaksi koulutusjakauman skaalan noustessa. Koulutuksen tutkimuksen kentällä on keskusteltu jopa *koulutuksellisesta alaluokasta* (Coleman & Husén 1985, 36) ja *koulutuksellisesta syrjäytymisestä* (Kivinen 1988; Rintanen 2000).

Epäselvää kuitenkin on, missä määrin vähiten koulutettujen tilastollinen poikkeavuus heijastuu konkreettisesti hyvinvointiin. Tässä artikkelissa kysytään, miten koulutusekspansio on vaikuttanut erityisesti vähiten koulutettujen hyvinvointiin. Ovatko he joutuneet siinä mielessä yhä ahtaammalle, että hyvinvointipuutteiden riskit kasautuvat enenevässä määrin matalimmille koulutusasteille? Empiirisesti tarkastellaan koulutuksen yhteyttä hyvinvointipuutteisiin: työttömyys, varhaiseläkeläisyys, matalapalkkaisuus ja heikot asumisolot. Tarkastelu perustuu rekisteriaineistoihin ja on rajattu 30–39-vuotiaisiin suomalaisiin vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Aineistoa ja muuttujia käydään myöhemmässä vaiheessa läpi tarkemmin.

Kouluttamattomuus poikkeavuutena

Mitä nuorempia ikäryhmiä tarkastellaan, sitä harvinaisempaa on jääminen vaille perusasteen jälkeistä koulutusta. Pelkän oppivelvollisuuden suorittamisesta ei ehkä ole enää juuri mitään konkreettista hyötyä, mutta toisaalta sen suorittaminen on välttämätöntä: heikko menestys oppivelvollisuuskoulussa todennäköisesti katkaisee mahdollisuudet niin jatkokoulutukseen kuin työelämäänkin. Käytännössä lukiosta on tullut pitkälti oppivelvollisuuskoulun jatke. Pelkällä ylioppilastutkinnolla ei ole nykyään juuri arvoa työmarkkinoilla, mutta se on kuitenkin monesti tarpeellinen edellytys jatkokoulutukseen hakeutumiselle.

Normaalius voidaan koulutuksesta puhuttaessa ymmärtää ensinnäkin tilastollisessa mielessä, keskimääräisyytenä. Kouluttamattomuudesta tulee poikkeavaa, kun suuri osa ikäluokasta osallistuu muodolliseen koulutukseen. Tällä ei kuitenkaan välttämättä tarvitsisi olla mitään seurannaisvaikutuksia. Monissa töissä ei työtehtävistä suoriutumisen kannalta välttämättä tarvittaisi muodollista ammattikoulutusta.¹ Tilastollisen harvinaisuuden lisäksi kouluttamattomuudesta voi tulla poikkeavaa myös laajemmassa mielessä. Asiaa voidaan hahmottaa stigman käsitteen avulla (Goffman 1968). Käsite viittaa siihen, että johonkin negatiiviseksi koettuun ominaisuuteen liitetään, usein syyttä, muita negatiivisia ominaisuuksia. Ulkonäköön liittyvät ominaisuudet keräävät usein stigmaa. Esimerkiksi ihonvärin perusteella saatetaan tehdä oletuksia ihmisen luonteesta. Vammaisuuden liittyy hyvin vahva stigma. Ei ole valitettavasti varmaankaan harvinaista, että esimerkiksi liikuntakyvyn rajoittuneisuuden perusteella ali-arvioidaan ihmisen älykkyyttä. Stigman käsitettä voidaan soveltaa myös koulutukseen. Mitä harvinaisemmaksi kouluttamattomuus käy, ja mitä korkeammaksi yleinen koulutustaso nousee, si-

1. *Sinänsä osaamista tietysti tarvitaan aina, mutta tässä on tarkoitus korostaa sitä, että koulutustason ja muodollisten koulutusvaatimusten noustessa muodollisen koulutuksen puuttuminen voi syrjäyttää työmarkkinoilta, todellisesta osaamisesta riippumatta. Toisaalta työnantajat voivat myös ajatella eteenpäin niin, että halutaan palkata työntekijöitä, joita voidaan organisaatiossa myöhemmin siirtää vaativampiin työtehtäviin. Rekrytointi kun on usein melko työlästä, ja siihen sisältyy riskejä. Tällöin etusijalle menevät usein korkeammin koulutetut hakijat.*

tä helpommin matalimmin koulutetut työnhakijat voivat vaikuttaa työnantajien silmissä ”oudoilta”. Kun keskiasteen koulutuksesta on tilastollisessa mielessä jo tullut normi nuorissa ikäluokissa, matalimmin koulutetut saattavat stigmatisoitua: oletetaan, että heissä on muutakin poikkeavaa kuin koulutustaso.

Jos syrjäytyminen määritellään konkreettiseksi, kasautuvaksi huono-osaisuudeksi, vähäinen koulutus sinänsä ei syrjäytä ketään. Koulutuksella on kuitenkin keskeinen yhteys työllistymiseen, mikä on useaan otteeseen näytetty toteen (Tilastokeskus 1994; Rinne 1998; Silvennoinen 1999; Suikkanen & al. 2001). Kuten monesti yhteiskunnallisessa todellisuudessa, ovat tässäkin kausaalisuhteet epäselviä. Johtaako koulujärjestelmässä huonosti pärjääminen ja siitä seuraava kouluttamattomuus poikkeavuuteen? Vai valikoiko koulutusrjestelmä alapäin jo ennestään poikkeavat yksilöt? Asiaa monimutkaistaa vielä sekin, että kaikki koulutuksesta syrjäytyneet eivät kuitenkaan ole muilla tavoin poikkeavia. On periaatteessa täysin mahdollista pärjätä elämässä hyvin ilman muodollista koulutusta, kuten koulupudokkaita koskevassa tutkimuksessa (Vanttaja & Järvinen 2004) on havaittu. Tässä tutkimuksessa esioletuksena kuitenkin on, että tämä mahdollisuus on käymässä yhä harvinaisemmaksi.

Ovatko koulutuksesta tippuneet sitten välttämättä koulutuksesta syrjäytyneitä? Näkökulmasta riippuen koulutuksen keskeyttämistä tai vähäiseen koulutukseen tyytymistä voidaan pitää joko syrjäyttämisenä tai itsenäisenä valintana, koulutusta arvostavan keskiluokkaisen kulttuurin kieltämisenä, eräänlaisena vastakulttuurisena tekona. Kuitenkin toimijoiden itse antamat merkitykset ja todelliset seuraukset (esimerkiksi vaikutukset työllistymiseen) ovat kaksi eri asiaa, kuten ilmenee esimerkiksi Paul Willisin (1977) työläisnuoria käsittelevästä tutkimuksesta. Vastakulttuurisilla valinnoilla saatetaan itse tuottaa sosiaalisesti periytyvä yhteiskunnallinen asema.

Tutkimuksen toteutus

Käytetty aineisto edustaa 30–39-vuotiaita suomalaisia vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Aineisto on muodostettu Tilastokeskuksessa rekistereiden pohjalta. Otanta on tehty tasavälisenä järjestettynä otantana. Otokset ovat kooltaan 4 000 tapausa vuotta kohden eli yhteensä 16 000 tapaus-

ta.² Tarkastellun ikäryhmän koko on ollut keskimäärin noin 700 000–800 000 henkeä.

Aineistoissa verrataan eri sukupolviin kuuluvia ihmisiä samassa ikävaiheessa, eli kyseessä ei ole paneeliasetus. Ikärajausten perusteena on ollut pyrkimys erottaa ikävaihe- ja sukupolvivaikutus ja rajoittaa sosiaalisen pääoman ja muiden iän myötä karttuvien tekijöiden vaikutusta. Ikärajausten tuli olla riittävän korkea, jotta aineistoon valikoituvat ihmiset ovat voineet valmistua jostakin koulutuksesta. Koulutuksen merkitys on kunakin hetkenä erilainen eri-ikäisille ihmisille, koska he ovat siirtyneet työmarkkinoille eri aikoihin. Iän ja työkokemuksen kautta karttavat sosiaaliset kontaktit, joilla on keskeinen merkitys työelämässä etenemiseen. Rita Asplund (2001, 4) kutsuu tätä kumuloidun työkokemuksen vaikutukseksi, joka on hänen mukaansa palkkojen suhteen suomalaisilla työmarkkinoilla erittäin merkittävä. Koulutuksen merkitys on täten suurempi nuorilla. Otokseen valittavien henkilöiden oli oltava kuitenkin riittävän vanhoja, että heidän olisi ollut ainakin teoriassa mahdollista suorittaa jokin tutkinto ja siirtyä työelämään.

Lähtökohtana tarkastelussa on ollut Erik Allardtin (1976) hyvinvointiteoria, jossa hyvinvoinnin osatekijöiksi on määritelty elintaso ja elämänlaatu. Elintaso (*having*) käsittää materiaaliset olosuhteet, kuten esimerkiksi asumisen, ravinnon ja muut fyysiselle olemassaololle välttämättömät asiat. Elämänlaatu taas jakautuu Allardtin mukaan edelleen yhteisyyssuhteisiin (*loving*) ja itsensä toteuttamiseen (*being*). Elämänlaatu koostuu sellaisista ei-materiaalisista asioista kuin ystävyys- ja rakkaussuhteet, henkinen tasapainoisuus, sosiaalinen arvonanto, harrastukset, työnteko ja muut aktiviteetit, joissa ihmiset voivat käyttää luovuuttaan ja kokea itsensä hyödyllisiksi. Hyvinvointiin ja hyvinvointipuutteisiin liittyviä asioita on kuitenkin rekisteröity varsin vähän – voisi kai sanoa onneksi – joten tarkastelu on rajallinen. Selitettävänä muuttujina tarkastellaan eläkeläisyyttä, työttömyyttä, matalapalkkaisuutta ja heikkoa asuminen-tasoa. Allardtin jaottelussa (1976, 50) työllisyys liittyy elintasoon. Sekä työttömyydessä että varhaiseläkeläisyydessä on luonnollisesti kyse työllisyyden puutteesta. Toisaalta työttömyyden ja varhaiseläkeläisyyden voidaan ajatella liittyvän myös

2. Työttömyyden suhteen tarkastelussa olivat vain työvoimaan kuuluneet (N = 13 769).

itsensä toteuttamiseen ja yhteisyyssuhteisiin tai tarkemmin sanoen niiden puutteeseen, sikäli että yhteiskunnassa merkittävä osuus arvonannosta, korvaamattomuudesta ja toisaalta yhteisyyssuhteista tulee työelämään osallistumisen kautta. Matalapalkkaisuus ja heikko asumistaso painottuvat selkeästi elintason puolelle. Käytetyt muuttajat ovat dikotomisia. Seuraavaksi käydään läpi käytetyt selitettävät muuttajat yksityiskohtaisemmin.

1) Eläkeläisyys

Eläkkeellä oloa kuvaava muuttuja on muodostettu sosioekonomisen aseman muuttujan pohjalta. Tarkastellussa ikäryhmässä (30–39-vuotiaat) ainoana mahdollisena eläkeperusteena on käytännössä työkyvyttömyys. Työkyvyttömyyseläkkeen myöntämisen edellytyksenä on vähintään vuoden kestänyt työkyvyttömyys. Mikäli työkyvyn voidaan olettaa palautuvan, voidaan työkyvyttömyyseläke myöntää myös määräaikaisena kuntoutustukena. Muuttujan käyttöä hyvinvointipuutteena voidaan sikäli kritisoida, että työkyvyttömyyseläke takaa henkilölle esimerkiksi sairauspäivärahaa tai työttömyysetuuksia vakaamman toimeentulon. Työkyvyttömyyseläke on joka tapauksessa sairauspäivärahaan nähden viimesijainen etuus, ja sen myöntäminen kertoo vaikeista fyysisistä tai psyykkisistä vaikeuksista. Eläkeperusteena psyykkiset ongelmat, erityisesti masennus, on viime aikoina voimakkaasti kasvanut (esim. Hytti & al. 2006; Gould & Nyman 2004). Työkyvyttömyyseläke on sinänsä pysyvämpi ja vakaampi toimeentulon lähde kuin esimerkiksi työttömyyskorvaus, koska oikeutta eläkkeeseen ei myöntämisen jälkeen toistuvasti arvioida. Verratessa nuorten työkyvyttömyyseläkeläisten tilannetta työttömiin on kuitenkin huomioitava, että nuorilla työkyvyttömyyseläkkeen taso on pääsääntöisesti matala johtuen vähäisestä työkokemuksesta. Työkyvyttömyyseläke muodostuu kansaneläkkeestä ja työeläkkeestä, aivan kuten vanhuuseläkekin. Heikoimmassa tapauksessa työkyvyttömyyseläke myönnetään vain kansaneläkkeen suuruisena, jos henkilöllä ei ole lainkaan työkokemusta.

2) Työttömyys

Tutkimuksessa käytetty työttömyysmuuttuja on muodostettu pääasiallisen toiminnan muuttujan pohjalta. Tarkastelu on rajattu työvoimaan. Työttömyysaste on sikäli huono mittari, että se kertoo tilanteen vain yhdeltä poikkileikkaushetkeltä eikä ota huomioon koko vuoden työtilannetta. Toi-

nen mahdollinen tapa on tarkastella työllisyyden vakautta työttömyyskuukausien perusteella (ks. esim. Suikkanen & al. 2001 & 2002). Työllisyyden vakautta tarkastellaan työttömyyskuukausien perusteella. Koska luokiteltuja muuttujia tarkasteltaessa katkaisukohta voi vaikuttaa joskus tuloksiin paljonkin, epävakaan tarkastelussa on käytetty kolmea katkaisukohtaa: kahden kuukauden, kolmen kuukauden ja neljän kuukauden työttömyysvuoden aikana. Työttömyyden vaikutuksia on tarkasteltu lukuisassa määrässä tutkimuksia (esim. Ritakallio 1991; Vähätalo 1998; Santamäki-Vuori & Sauramo 1993; Silvennoinen 1999, Kortteinen & Tuomikoski 1998a; Kortteinen & Tuomikoski 1998b; Suikkanen 1998). Pähkinänkuoressa voidaan todeta, että työttömyyden vaikutukset eivät rajaudu pelkästään toimeentulovaikeuksiin, vaan työttömyys heijastuu lähes kaikille elämänalueille, esimerkiksi itsetuntoon, elämänhallintaan ja sosiaalisiin suhteisiin, ja työttömyyden pitkittyessä nämä vaikeudet tyypillisesti pahentuvat. Työn tärkeys tulee kuitenkin ehkä selvemmin esiin käännteisesti. Mikäli läheisten lojaaliuteen ja luotettavuuteen perustuva sosiaalinen luottamus pettää työttömyyden kohdatessa, sairastavuuden ja syrjäytymisen riski usein kasvaa (Kortteinen 1998a, 52–62).

3) Matala tulotaso

Tarkastelussa käytettiin bruttopalkkatulojen perusteella muodostettua dikotomista muuttujaa, jossa suhteellisena rajana käytettiin 40:tä prosenttia, 50:tä prosenttia ja 60:tä prosenttia bruttopalkkatulojen mediaanista (aineistoissa). Rajan alle jäivät määrittävät matalapalkkaisiksi. Useampia tuloajoja on käytetty samasta syystä kuin työllisyyden epävakautta tarkasteltaessa on käytetty useita katkaisukohtia. Jatkuvia muuttujia luokiteltaessa katkaisukohta voi merkittävästi vaikuttaa tuloksiin, eli kyse on ns. herkkyystarastelusta. Toisin kuin varsinaisessa köyhyystutkimuksessa, tässä käytetty tulomuuttuja tarkoituksellisesti ei huomioi tulonsiirtoja eikä verotuksen tuloeroa tasaavaa vaikutusta. Köyhyyteenhän on verotuksella ja sosiaalipoliittisilla tulonsiirroilla, osaltaan myös julkisilla palveluilla, keskeinen vaikutus.³ Tässä yritetään kuitenkin enemmänkin

3. Veli-Matti Ritakallion (1994, 58) mukaan tulonsiirtojärjestelmä madalsi vuonna 1990 köyhyysastetta 24,2 prosentista 2,5 prosenttiin, tavanomaisella (50 % mediaanitulosta) köyhyysrajalla tarkasteltuna.

eristää koulutustason yhteyttä suhteellisesti matalaan tuloasemaan, mistä syystä tilannetta tarkastellaan ennen tulonsiirtojen vaikutusta. Sinänsä tuloköyhyys korreloi melko heikosti muiden köyhyysmittareiden kanssa ja köyhyiden kannalta kyvykkyyden omien resurssien käyttöön on keskeinen tekijä (Kangas & Ritakallio 1996). Matalalla tulotasolla on kuitenkin heijastusvaikutuksia, jotka eivät rajoitu pelkästään elintason piiriin, vaan ulottuvat laajemmalle elämään. Moderni yhteiskunta on luonteeltaan vahvasti kulutusyhteiskunta. Hyvin harvat elämänalueet ovat enää kulutuskulttuurin ulottumattomissa ja taloudellisten resurssien puute voi jopa vaikuttaa mahdollisuuksiin ylläpitää sosiaalisia suhteita. Kuluttaminen on noussut yhä keskeisemmälle sijalle yhteiskunnassa, osittain syrjäyttäen työnteon normaaliuden määrittäjänä. Köyhä on Zygmunt Baumanin (1998, 39) sanoin ”puutteellinen kuluttaja”. Sosiaalinen kansalaisuus, ymmärrettyinä T.H. Marshallin tapaan yhdenvertaisuutena, tasa-arvoisena jäsenyytenä yhteiskunnassa ja täysipainoisena mahdollisuutena elämiseen ja itsensä toteuttamiseen (ks. esim. Barbalet 1988), edellyttää käytännössä taloudellisia resursseja.

4) Asumistaso

Asuminen on keskeinen elintason ja hyvinvoinnin osatekijä. Kuten Veli-Matti Ritakallio (1991, 81) toteaa, asunnolla on fyysisen välttämättömyyden lisäksi myös paljon sosiaalista ja psykologista merkitystä. Asunnot ovat myös suhteellisia hyödykkeitä, koska asunnot voidaan tietyillä kriteereillä (koko, varustelutaso, sijainti) ainakin periaatteessa järjestää paremmuusjärjestykseen, ja parhaisiin kohdistuu lähtökohtaisesti kovin kysyntä. Asunnottomuus on hyvinvoinnin kannalta tietysti vielä huomattavasti suurempi ongelma, mutta tässä joudutaan pitäytymään asumistason tarkastelussa asumisväljyyteen ja asunnon varustelutasoon. Käytetty dikotominen muuttuja on muodostettu rekisterimuuttujien *asumisväljyys* ja *asunnon varustelutaso* perusteella niin, että heikot asuinolot viittaavat asuntoon, joka on *sekä* ahdas että erittäin puutteellisesti varusteltu (tarkemmat kuvaukset liitteessä 1).

Selittävänä muuttujana asetelmassa käytetään koulutustasoa: perusaste, keskiaaste, alin korkeaste, alempi korkeakouluaste ja ylempi korkeakouluaste (tarkemmat kuvaukset liitteessä 2). Tämän tutkimuksen analyysissä kaksi ylintä koulu-

tusastetta on yhdistetty lisensiaattien ja tohtoreiden vähäisestä määrästä johtuen. Tutkinnot on luokiteltu Tilastokeskuksen vuoden 1997 koulutusluokituksen mukaan.

Tilastollisten menetelmien osalta analyysissä on nojaututtu ristiintaulukointiin mittaustasosta ja asetelmasta johtuen. Tulosten tilastollisen merkitsevyyden arviointiin on käytetty Chi²-testiin perustuvaa Cramérin V:tä (ks. liitetaulukko 1). Cramérin V ottaa huomioon myös tapausten määrän, ja sen arvo vaihtelee vain välillä 0–1 (sitä voimakkaampi yhteys, mitä lähempänä ykköstä). Ristiintaulukointiin liittyen tarkastellaan lisäksi ristitulosuhteita. Ne ovat tulkittavissa riskeiksi tai todennäköisyyksiksi. Merkitsevät arvot on taulukossa 5 lihavoitu. Taulukon selkeyttäiseksi ja tilan säästämiseksi luottamusväliarvot on jätetty taulukosta pois. Ei-merkitsevissä tapauksissa hajonnat ovat paikoittain suuria.

Taulukossa 1 esitellään muutaman keskeisimmän muuttujan suorat jakaumat. Sukupuolen ja ikäjakauman (tilan säästämiseksi ei taulukossa) suhteen aineisto on varsin tasainen. Koulutustason aineistossa noudattelee melko tarkkaan koulutustason muutosta väestössä. Pääasiallisen toiminnan muuttujassa ei vuoden 1990 aineistossa ollut havaintoja luokassa muu/tuntematon.

Tulokset

Taulukossa 2 esitetään hyvinvointipuutteiden osuudet koulutusasteittain. Kuten edellä on kerrottu, tarkastelu on rajattu 30–39-vuotiaisiin. Suurin muutos näkyy työttömyydessä, vuonna 2000 peräti 23,9 prosenttia aineistoon valikoituneista perusasteella koulutetuista oli työttöminä. Luku on huomattavasti korkeampi kuin perusasteella koulutettujen työttömyysaste koko väestössä. Pitää kuitenkin muistaa, että tarkastelussa ikäryhmässä pelkkä perusasteen koulutus alkoi olla jo harvinainen. Vuosina 1970 ja 1980 tiettyjen hyvinvointipuutteiden suhteen on ylemmillä koulutustasoilla jopa aivan tyhjiä soluja. Aineistoon ei ollut valikoitunut yhtäkään työtöntä ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanutta eikä työkyvyttömyyseläkkeellä ollutta alimman korkeasteen tai alemman korkeakouluasteen suorittanutta vuodelta 1970. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita työkyvyttömyyseläkeläisiä oli vuoden 1970 aineistossa mukana kourallinen, alle yksi prosentti, mutta vuonna 1980 ei yhtäkään.

Heikoissa asumisololoissa näkyy selkeästi se, että yleisen asumistason noustessa mittari on menettänyt erottelukykyyään. Heikko asumistaso tarkoittaa tässä sitä, että henkilön asunto on ollut sekä *abdas* että *erittäin puutteellisesti* varustettu. Vuonna 1970 peräti yli 40 prosenttia perusasteella koulutetuista asui olosuhteiltaan heikossa asunnossa, kun samana vuonna ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden joukossa ei ollut ainnuttakaan ahtaasti ja heikosti varustetussa asunnossa asunutta. Koko tarkastellun aikavälin perusasteen koulutetuilla oli selkeästi heikoin asumistaso. Erot kuitenkin pienenivät, eivät suurentuneet, erityisesti aikavälillä 1980–1990. Vuonna 2000 heikoissa asumisololoissa asuneiden osuus oli hyvin matala kaikilla koulutusasteilla, mutta perus- ja keskiasteella heikosti asuneita oli suhteellisesti kuitenkin noin kolminkertainen määrä verrattuna korkeammin koulutettuihin.

Työttömyyden suhteen yleiskuva on selvä ja ennestäänkin tunnettu. Kaikkina tarkasteltuina vuosina työttömyysaste on sitä matalampi, mitä korkeampi koulutusaste. Työttömyysaste kasvoi suhteellisesti jyrkimmin perusasteella ja keskiasteella. Verrattuna vuoteen 1970, jolloin ylemmän korkeakouluasteen työvoimasta ei aineistossa löytynyt yhtäkään työtöntä, on työttömyys noussut jossakin määrin koskettamaan myös korkeasteen koulutettuja. Epävarmuus työmarkkinoilla

lisääntyi suhteessa eniten keskiasteella ja väheni eniten alemmalla korkeakouluasteella, käytettiin sitten mitä työttömyyden kestoa tahansa (ks. taulukko 3). Kuva koulutuksen yhteydestä epävarmuuteen työmarkkinoilla ei siten juuri ole riipuvainen siitä, mitä näistä mittareista käytetään.

Vuoteen 1990 asti työsuhteiden epävarmuus pääsääntöisesti väheni korkea-asteella (alinta korkea-astetta lukuun ottamatta). Aineistossa noin kymmenen prosenttia perusasteen ja keskiasteen työvoimasta joutui jo vuonna 1990 olemaan työttömänä pari kuukautta ja noin 6–7 prosenttia yli neljä kuukautta.

Matalapalkkaisten osuus korkeimmin koulutettujen keskuudessa kasvoi jossakin määrin, mutta ei kovin merkittävästi. Sen sijaan alimman korkea-asteen koulutettujen keskuudessa näkyi melko selkeää kasvua matalapalkkaisten osuudessa. Matalatuloisten osuutta on tarkasteltu eri tuloarajoilla (taulukko 4) sen selvittämiseksi, vaikuttaako katkaisukohta tuloksiin. Kovin merkittävästi tulkinta ei muutu käytettäessä eri tuloarajoja, mutta joitakin eroja on havaittavissa. Esimerkiksi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osalta matalatuloisten osuus laski noin prosentin verran vuosina 1990–2000 käytettäessä tuloarajana alle 40:tä prosenttia mediaanista, mutta nousi noin puoli prosenttia käytettäessä tuloarajana alle 60:tä prosenttia mediaanista.

Taulukko 1. Suorat jakaumat: sukupuoli, koulutusaste ja pääasiallinen toiminta

	1970		1980		1990		2000	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sukupuoli								
mies	2 043	51	2 037	51	2 002	50	2 097	52
nainen	1 957	49	1 963	49	1 998	50	1 903	48
Koulutusaste								
perusaste	2 648	66	1 787	45	1 074	27	710	18
keskiaste	760	19	1 291	32	1 793	45	1 835	46
alin korkea-aste	353	8,8	518	13	605	15	808	20
alempi kk-aste	126	3,2	215	5,4	257	6,4	217	5,4
ylempi kk-aste/tri	113	2,8	189	4,7	271	6,8	430	11
Pääasiallinen toiminta								
työllinen	3 156	79	3 394	85	3 394	85	3 114	78
työtön	58	1,5	71	1,8	180	4,5	402	10
työvoiman ulkopuolella	762	19	345	8,6	426	11	216	5,4
muu/tuntematon	24	0,6	190	4,8			268	6,7

Hyvinvointipuutteiden riskejä koulutusasteittain tarkastellaan taulukossa 5 ristitulosuhteiden avulla. Ristitulosuhteissa yli ykkösen arvot kertovat, että ilmiö todennäköisemmin toteutuu kuin ei toteudu – ja alle ykkösen menevien arvojen tulkinta on täsmälleen päinvastainen. Riskit ovat kasautuneet pääsääntöisesti perus- ja keskiasteel-

Taulukko 2. Hyvinvointipuutteet koulutusasteittain 1970–2000 (%)

	Työtön	Eläke	MaPa*	HeAs*
1970				
Perusaste	2	3,3	42,3	41,3
Keskiaste	2,1	2,1	36,2	27,4
Alin korkea-aste	1		16,7	9,6
Alempi kk-aste	0,8		16,7	3,2
Ylempi kk-aste/tri		0,9	12,4	
1980				
Perusaste	2,6	3,8	33,4	14,1
Keskiaste	2,1	1,8	28	7,8
Alin korkea-aste	0,4	0,6	16,4	2,7
Alempi kk-aste	1	0,9	16,7	2,8
Ylempi kk-aste/tri	1,7		9,5	2,1
1990				
Perusaste	6,8	6,7	35,8	4,4
Keskiaste	6,8	6,7	35,8	4,4
Alin korkea-aste	6,1	2,7	30,8	3,6
Alempi kk-aste	2,7	0,5	22,1	1
Ylempi kk-aste/tri	1,3	0,8	15,2	2,3
Ylempi kk-aste/tri	0,4	1,1	13,7	1,5
2000				
Perusaste	23,9	2,8	54,1	3,1
Keskiaste	13,3	3,3	35,8	3,7
Alin korkea-aste	4,7	3	22,5	1,1
Alempi kk-aste	3,8	1,4	16,1	1,4
Ylempi kk-aste/tri	3	1,4	14	1,4

* MaPa = palkkatulot alle 50 % mediaanista, HeAs = asunto ahdas ja varustelutasoltaan erittäin heikko.

le. Matalien palkkatulojen riski oli koko tarkastelujakson selvästi matalin korkea-asteella, erityisesti ylemmällä korkeakouluasteella, ero perus- ja keskiasteeseen on kuitenkin vuodesta 1980 eteenpäin pienentynyt. Perusasteen koulutettujen yliedustus varhaiseläkkeellä olevien joukossa lisääntyi aineistoissa selkeästi vuoteen 1990 asti. Työttömyysriski pysyi aineistossa suunnilleen samana vuoteen 1990 asti, mutta kasvoi selvästi vuosina 1990–2000. Matalapalkkaisuuden riski noudattaa perusasteella samaa kaavaa. Perusasteella heikon asumistason osalta riski selvästi pienentyi koko tarkastelujakson ajan.

Koulutuksellista nollarajaa etsittäessä voidaan vertailla koulutusasteittaisia eroja riskeissä. Kysymys on siis siitä, minkä koulutusasteiden välissä on nähtävissä suurin hyppäys – missä kohtaa epätodennäköisyys (alle 1) muuttuu todennäköisyydeksi (yli 1). Taulukkoon 5 on silmämääräisesti hahmoteltu ns. koulutuksen nollaraja, jolla tapahtuu suurin ”hyppäys” riskeissä. Rajaa voi jo-

Taulukko 3. Työllisyyden epävarmuus: 2 kk, 3 kk ja 4 kk työttöminä olleiden osuudet koulutusasteittain (%)

	2 kk	3 kk	4 kk
1980			
Perusaste	6,6	5,3	4,9
Keskiaste	6	4,7	3,4
Alin korkea-aste	1,5	1,4	1,2
Alempi kk-aste	6,5	3,7	2,3
Ylempi kk-aste/tri	4,2	4,2	4,2
1990			
Perusaste	8,5	7,1	6
Keskiaste	8,7	6,8	5,8
Alin korkea-aste	3,3	2,3	1,3
Alempi kk-aste	1,6	1,2	0,8
Ylempi kk-aste/tri	3	1,8	1,1
2000			
Perusaste	27,2	24,6	23,1
Keskiaste	27,2	24,6	23,1
Alin korkea-aste	19,2	16,3	14,2
Alin korkea-aste	11	9,3	7,7
Alempi kk-aste	8,8	6	6
Ylempi kk-aste/tri	6,3	4,7	4,7

kainen taulukosta arvioida myös itse. Esimerkiksi vuoden 1980 osalta raja on tulkinnanvarainen, se voitaisiin sijoittaa myös keskiasteen ja alimman korkea-asteen väliin. Päädyin kuitenkin sijoittamaan rajan taulukosta ilmenevään kohtaan eli perusasteen ja keskiasteen väliin, koska keskiasteen arvot eivät ole merkitseviä vuoden 1980 osalta. Vuoden 1970 ja vuoden 1980 aineistoissa tämä katkaisukohta on pääsääntöisesti perus- ja keskiasteen välissä, mutta vuoden 1990 aineistossa raja on siirtynyt pääosin keskiasteen ja alimman

Taulukko 4. Matalatuloisten osuus tarkasteltuna eri tuloarajoilla (suhteessa bruttopalkkatulojen mediaaniin aineistossa)

	40 %	50 %	60 %
1970			
Perusaste	40,6	42,3	44,1
Keskiaste	34,3	36,2	37,8
Alin korkea-aste	16,1	16,7	17
Alempi kk-aste	15,9	16,7	16,7
Ylempi kk-aste/tri	11,5	12,4	12,4
1980			
Perusaste	30,2	33,4	36,6
Keskiaste	25,8	28	31,2
Alin korkea-aste	15,1	16,4	18,3
Alempi kk-aste	14,9	16,7	17,2
Ylempi kk-aste/tri	8,5	9,5	12,2
1990			
Perusaste	32,8	35,8	37,9
Keskiaste	28,2	30,8	33,6
Alin korkea-aste	20,2	22,1	25,1
Alempi kk-aste	12,8	15,2	15,6
Ylempi kk-aste/tri	13,3	13,7	15,1
2000			
Perusaste	50,4	54,1	55,9
Keskiaste	32,9	35,8	38,4
Alin korkea-aste	20	22,5	24,6
Alempi kk-aste	14,3	16,1	20,3
Ylempi kk-aste/tri	12,3	14	15,6

korkea-asteen väliin. Vuoden 2000 aineistossa raja on osittain jo alimman korkea-asteen ja alemman korkeakouluasteen välissä työkyvyttömyyseläkeläisyyden osalta.

Taulukko 5. Hyvinvointipuutteet koulutusasteittain 1970–2000, ristitulosuhteet. Tilastollisesti merkitsevät arvot lihavoitu

	Työtön	Eläke	MaPa*	HeAs*
1970				
Perusaste	1,364	2,699	1,95	3,16
Keskiaste	1,211	0,761	0,948	0,703
Alin korkea-aste	0,504		0,311	0,191
Alempi kk-aste	0,456		0,328	0,062
Ylempi kk-aste/tri		0,325	0,232	
1980				
Perusaste	1,685	3,087	1,714	2,742
Keskiaste	1,075	0,655	1,045	0,748
Alin korkea-aste	0,182	0,212	0,478	0,239
Alempi kk-aste	0,492	0,369	0,516	0,264
Ylempi kk-aste/tri	0,816		0,266	0,199
1990				
Perusaste	1,568	3,617	1,584	1,628
Keskiaste	1,516	0,747	1,208	1,26
Alin korkea-aste	0,476	0,129	0,668	0,271
Alempi kk-aste	0,228	0,223	0,425	0,716
Ylempi kk-aste/tri	0,071	0,32	0,373	0,439
2000				
Perusaste	3,136	0,996	2,971	1,206
Keskiaste	1,405	1,347	1,269	2,013
Alin korkea-aste	0,324	1,067	0,526	0,356
Alempi kk-aste	0,293	0,468	0,375	0,496
Ylempi kk-aste/tri	0,214	0,458	0,298	0,486

*MaPa = palkkatulot alle 50 % mediaanista, HeAs = asunto ahdas ja varustelutasoltaan erittäin heikko

Yhteenvetoa ja pohdintaa

Aiemmassa koulutusinflaatiota käsitelleessä tutkimuksessani (Aro 2003) havaitsin korkea-asteen ja keskiasteen tutkintojen inflatoituneen siinä mielessä, että yhä harvempi korkeakoulutettu päätyy ylemmän toimihenkilön asemaan. Tässä tutkimuksessa keskityttiin sen sijaan tarkastelemaan hyvinvointipuutteisiin liittyviä asioita. Tarkastelun perusteella korkea-asteella koulutusinflaatio ei näytä merkittävästi heijastuneen konkreettisten hyvinvointipuutteiden lisääntymisenä. Koulutusasteiden keskinäinen järjestys hyvinvointipuutteiden esiintyvyyttä tarkasteltaessa on pääosin pysynyt samana kuin koulutusasteiden järjestys on koulutusluokituksessa.

Vaikka tutkimuksesta puuttuvat aivan koulutusjonon hännillä olevat eli perusasteen koulutuksen keskeyttäneet, *job competition* -malliin lähtökohtainen taustaoletus sai jossakin määrin vahvistusta. Sen mukaanhan tutkintojen inflatoitumisen tulisi koskettaa eniten juuri matalimmin koulutettuja ihmisiä, koska koulutusinflaation myötä ylemmistä asemista ”valuu” korkeammin koulutettuja sellaisiin asemiin, joissa aiemmin on riittänyt matalampi koulutus. Tämän ketjureaktion myötä kaikkein matalimmin koulutetut ihmiset siirtyvät lopulta työttömiksi tai työelämän marginaaliin. Tämän tutkimuksen tarkastelun nojalla perusasteen koulutettujen todennäköisyys tai riski valikoitua työttömäksi, matalapalkkaiseksi tai työvoiman ulkopuolelle pääosin kasvoi tarkastellulla aikavälillä. Myös se raja, jonka ylittävästä koulutuksesta on merkittävässä määrin hyötyä esimerkiksi hyvinvointiriskien välttämiseen, on selkeästi noussut. Toisaalta keskiasteen koulutettujen asema ei tämän tutkimuksen aineistojen perusteella ole ainakaan merkittävästi heikentynyt.

KIRJALLISUUS

- AIRIO, ILPO & NIEMELÄ, MIKKO: Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sociologia* 39 (2002): 3, 215–226
- ALLARDT, ERIK: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976
- ARO, MIKKO: Maistuuko työ nuorille? Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2000
- ARO, MIKKO: Pitääkö koulutus lupauksensa? *Sociologia* 40 (2003): 4, 313–328
- ARROW, KENNETH: Higher Education as a Filter. *Journal of Public Economics* 2 (1973), 193–216

Analyysejä voidaan kritisoida siitä, että hyvinvointipuutteita on tarkastelussa rajallisesti, esimerkiksi suoraan yhteisyyssuhteita mittaavat muuttujat puuttuvat analyysistä. Asetelmasta johtuen oli kuitenkin tarpeen käyttää rekisteripohjaisia aineistoja, joissa tämänkaltaisia tietoja on melko vähän. Alun perin mukana oli yhteisyyssuhteisiin liittyen yksin asuminen kuvaamassa yksinäisyyttä, mutta muuttujan puutteista johtuen päätin jättää sen tarkastelun ulkopuolelle. Tutkimusta voidaan kritisoida myös siitä, että analyyseissä käytettiin otoksia, ei kokonaisaineistoja. Aineistot ovat kuitenkin satunnaisotannalla muodostettuja edustavia otoksia ja kooltaan varsin suuria. Yksi tuloksiin mahdollisesti vaikuttava seikka on myös se, että aineisto ei tavoita koulutuksellisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevia eli perusasteen koulutuksen keskeyttäneitä.

Yhteiskunnalliset muutokset eivät tapahdu tyhjiössä. Monet ulkopuoliset seikat vaikuttavat tutkittuihin asioihin. Esimerkiksi työkyvyttömyyseläkeläisyyden ja koulutuksen yhteyteen on mahdollisesti vaikuttanut se, että työkyvyttömyyseläkkeen myöntämisen perusteet ja syyt ovat huomattavasti muuttuneet neljän vuosikymmenen aikana painottuen yhä enemmän psyykkisten syiden suuntaan. Tässä yhteydessä ei oteta laajemmin kantaa siihen, onko lääkäreiden suorittamassa työkyvyn arvioinnissa tapahtunut joitakin muutoksia, tai ovatko Kansaneläkelaitoksen tai eläkeyhtiöiden linjaukset työkyvyttömyyseläkkeitä koskevissa päätöksissä muuttuneet. Psyykkisten syiden merkityksen kasvu työkyvyttömyyseläkkeen perusteena ei ole kuitenkaan siinä mielessä mitenkään yllättävää, että työelämässä psyykkiset vaatimukset ovat pikemminkin kasvaneet samanaikaisesti, kun fyysiset vaatimukset ovat vähentyneet.

- ASPLUND, RITA: Koulutus, palkkaerot ja syrjäytyminen. Keskusteluaiheita – Discussion Papers No. 777. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, 2001
- ASPLUND, RITA & MALIRANTA, MIKA: Koulutuksen taloudelliset vaikutukset. Helsinki: Sitra, 2006
- BARBALET, JACK M.: *Citizenship. Rights, Struggle and Class Inequality*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1988
- BAUMAN, ZYGMUNT: *Work, consumerism and the new poor*. Guildford: Open University Press, 1998

- COLEMAN, JAMES S. & HUSEN, TORSTEN: *Becoming Adult in a Changing Society*. Pariisi: OECD, Centre for Educational Research and Innovation, 1985
- ERVASTI, HEIKKI: 2000-luvun kynnyksellä. Raportti 14–18-vuotiaiden turkulaisten arvoista ja asenteista. Turku: Turun kaupungin nuorisolautakunta, 1999
- GOFFMAN, ERVING: *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Penguin Books, 1968
- GOULD, RAJJA & NYMAN, HEIDI: *Mielenterveys ja työkyvyttömyyseläkkeet*. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2004
- HAVÉN, HEIKKI: *Koulutus Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 1998
- HEIKKILÄ, MATTI: *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 1990
- HIRSCH, FRED: *Social Limits to Growth*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1977
- HYTTI, HELKA & YLÖSTALO, PIRJO & RUHANEN, ESKO: *Työkyvyttömyyseläkkeissä virta vie entistä enemmän kansaneläkkeelle*. Helsinki: KELA, tutkimusosasto, 2006
- KANGAS, OLLI & RITAKALLIO, VELI-MATTI: *Eri menetelemät – eri tulokset? Köyhyiden monimuotoisuus*. Teoksessa: Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.): *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*, Helsinki: Stakes, 1996
- KIVINEN, OSMO: *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto, 1988
- KORTTEINEN, MATTI & TUOMIKOSKI, HANNU: *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Hanki ja Jää, 1998a
- KORTTEINEN, MATTI & TUOMIKOSKI, HANNU: *Miten työttömät selviytyvät? Yhteiskuntapolitiikka 63 (1998b): 1, 5–13*
- MELIN, HARRI: *Katosivatko luokat? Teoksessa: Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Tampere: Gaudeamus, 1999
- NÄTTI, JOUKO: *Katsaus työmarkkinoiden segmentaatioteorioihin. Työvoimapoliittisia tutkimuksia Nro 53*. Helsinki: Työvoimaministeriö, Suunniteluosasto, 1985
- RINNE, RISTO: *Akateemiset tutkinnot muuttuvana työmarkkinavaluuttana*. Teoksessa: Järvinen, Marjo-Riitta & Rinne, Risto & Lehtinen, Erno (toim.): *Yliopistot ja muuttuva työelämä*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos/Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 1998
- RINTANEN, HANNU: *Terveys ja koulutuksellinen syrjäytyminen nuoren miehen elämänkulussa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2000
- RITAKALLIO, VELI-MATTI: *Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta*. Helsinki: Stakes, 1991
- RITAKALLIO, VELI-MATTI: *Köyhyys Suomessa 1981–1990: tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista*. Helsinki: Stakes, 1994
- SANTAMÄKI-VUORI, TUIRE & SAURAMO, PEKKA: *Massatyöttömyys. 1990-luvun pahin vitsaus*. Tampere: Vastapaino, 1993
- SILVENNOINEN, HEIKKI: *Aikuiskoulutus ja työttömyys*. Helsinki: Tilastokeskus/RUSE, 1999
- SIURALA, LASSE: *Nuoriso-ongelmat modernisaatioperspektiivissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1994
- SUIKKANEN, ASKO & LINNAKANGAS, RITVA: *Uusi työmarkkinajärjestys? Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto (Sitra), 1998*
- SUIKKANEN, ASKO & LINNAKANGAS, RITVA & MARTTI, SIRPA & KARJALAINEN, ANNE: *Siirtymien palkkatyö*. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto (Sitra), 2001
- SUIKKANEN, ASKO & LINNAKANGAS, RITVA & MARTTI, SIRPA: *Työllisyyden muutos ja koulutuksen merkitys*. *Aikuiskasvatus 22 (2002): 2, 114–123*
- THUROW, LESTER C.: *Generating Inequality*. Lontoo: Macmillan Press Ltd., 1975
- TILASTOKESKUS: *Työttömyys tutkinnon jälkeen 1989–1993*. Helsinki: 1994
- TILASTOKESKUS: *Oppilaitostilastot 2007*. Helsinki: Tilastokeskus, 2008
- VANTTAJA, MARKKU: *Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurista*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 2002
- VANTTAJA, MARKKU & JÄRVINEN, TERO: *Koulutuksesta ja työstä karsiutuneet. Vailla ammattitutkintoa ja työpaikkaa vuonna 1985 olleiden nuorten myöhemmät elämänvaiheet*. *Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 5, 472–480*
- WILLIS, PAUL: *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Guildford: Gower Publishing Company Limited, 1977
- VÄHÄTALO, KARI: *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 1998.

ENGLISH SUMMARY

Mikko Aro: Education and welfare deficits (Koulutus ja hyvinvointipuutteet)

Education has expanded enormously not only in Finland but elsewhere in the developed world. In younger age groups in particular, a minimum of middle level education has become the norm. However, there will always be people who have less formal education, even though their share of the population is

decreasing. It can be hypothesized that people who deviate from the educational norm are being stigmatized for their low formal education. The concept of stigma refers here to a situation in which a low education causes other, negative attributes to be ascribed to the individual, for instance by potential employers. In other words, an employer may think that there must be something wrong with a person who has no or only little formal education, even if s/he has obtained the nec-

essary skills or knowledge by other means.

This article addresses the question as to whether the expansion of higher education has adversely affected the well-being of people with the lowest education. A further concern is to identify the minimum level of education that is necessary to avoid welfare deficits, i.e. the educational 'zero-line'. The variables examined empirically are welfare deficits: disability retirement, unemployment, low income and poor living conditions. The empirical data for the study are drawn from official registers and consist of four samples of 4,000 people aged 30–39 from 1970, 1980, 1990 and 2000, totalling 16,000 cases. The decision was made to restrict the analysis to this one age group because the accumulation of work experience with age affects the value of education. The purpose was to rule out the effect of age and in this way to provide a more reliable examination of the relative value of education. The analysis was based on quantitative methods.

Liite 1.

Asumisluokitukset

Asumisväljyysluokitus perustuu asunnon huoneluvun ja asutokunnan henkilöluvun suhteeseen (huonemäärä jaettuna henkilöiden määrällä), niin että ahtaiksi määrittyvät asunnot, joissa asuu enemmän kuin yksi henkilö huonetta kohti. Ennen vuotta 1989 keittiö laskettiin luokituksessa mukaan huonelukuun. Asumisväljyyden luokitus on seuraavanlainen:

- ahdas: huoneluku < henkilöluku
- normaali: huoneluku = henkilöluku
- tilava: huoneluku > henkilöluku

Varustetasoluokitus perustuu sekä asuntoa että rakennusta koskeviin tietoihin, jotka ovat peräisin väestö-

The results indicate that the educational zero-line has risen somewhat over time. In 1970 it lay roughly between the basic and middle educational levels, but by 2000 it had risen one notch, to approximately between the middle and the lowest tertiary level. In other words, it can be said that a middle level education no longer provides protection against the risk of welfare deficits. In general, the analysis suggests that welfare deficits are mainly accumulated at the basic and middle educational levels. As regards early (disability) retirement, the accumulation of risks at the basic level increased only until 1990. As for unemployment and low income, the accumulation of welfare deficits at the basic educational level increased clearly throughout the period under study.

KEYWORDS:

education, welfare, educational zero-line

tietojärjestelmästä. Käytetyt määritelmät ovat seuraavanlaiset:

- hyvin varustettu asunto: asunnossa on vesijohto, viemäri, lämminvesi, WC, peseytymistilat ja keskus- tai sähkölämmitys
- puutteellisesti varustettu asunto: asunnosta puuttuu vain peseytymistilat ja/tai keskuslämmitys (tai sähkölämmitys)
- erittäin puutteellisesti varustettu asunto: asunnosta puuttuu jokin seuraavista varusteista: vesijohto, viemäri, lämminvesi tai WC.

Liite 2.

Koulutusasteiden kuvaukset

(lainattu tiivistetyssä muodossa Tilastokeskuksen www-sivuilta).

- Perusaste käsittää aiemmat kansakoulun ja keskikoulun, ja nykyisen peruskoulun.
- Keskiaste kattaa mm. ylioppilastutkinnot, 1–3-vuotiset ammatilliset perustutkinnot ja erikoisammattitutkinnot (esim. lähihoitaja, sähköasentaja).
- Alimman korkea-asteen koulutus kestää pääsääntöisesti 2–3 vuotta keskiasteen jälkeen. Alimman korkea-asteen koulutukseksi luetaan mm. tekniikan, agroligin, arteminin ja sairaanhoitajan tutkinnot, jotka eivät ole ammattikorkeakoulututkintoja.
- Alemmalle korkeakouluasteelle sijoittuvat am-

mattikorkeakoulututkinnot ja alemmat korkeakoulututkinnot sekä mm. insinööri ja merikapteeni

- Ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaminen vaatii pääsääntöisesti 5–6 vuotta päätoimista opiskelua keskiasteen jälkeen. Tutkinnon suorittaminen antaa valmiudet tieteelliseen jatkokoulutukseen tai valmistaa korkean vaatimustason ammatteihin. Tutkijakoulutusasteen suorittaminen edellyttää itsenäisen ja julkaisukelpoisen tutkimustyön tai väitöskirjan tekemistä.

*Liitetaulukko 1. Hyvinvointipuutteet * vuosi * koulutusaste. Cramérin V, arvot ja merkitsevyystasot:
 *** $p \leq 0,001$ ** $p \leq 0,01$ * $p \leq 0,05$.*

	Työtön	Eläke	MaPa	HeAs
Perusaste	0,295***	0,065***	0,130***	0,392***
Keskiaste	0,181***	0,036	0,070***	0,296***
Alin korkea-aste	0,109***	0,109***	0,071**	0,184***
Alempi kk-aste	0,091	0,047	0,018	0,042
Ylempi kk-aste/tri	0,094	0,051	0,05	0,048